

УДК 343.125

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/733-734

Анастасія ТАРАНЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок збройного конфлікту на території України наслідком кримінальне процесуальне законодавство потребує суттєвих змін, оскільки воно виявилось недостатньо адаптованим до викликів, що виникають в умовах окупації та військової агресії з боку російської федерації. Події з 24 лютого 2022 року є своєрідною перевіркою стійкості та ефективності кримінального процесуального законодавства України, вимагаючи системних та комплексних змін.

Сучасне законодавство демонструє динамічний характер у всіх аспектах, що необхідно, зокрема, у контексті військового конфлікту. Це очікувано, адже війна стала викликом для кримінальної юстиції також [4]. По-перше, законодавець вирішив і змінити назву розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України, який нині звучить як: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [3]. Водночас з моменту введення воєнного стану відбулося чимало законодавчих змін у сфері застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Під час застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану наявні конкретні особливості, включно з питанням щодо: обрання тримання під вартою; продовження строків тримання під вартою; порядку зміни запобіжних заходів, таких як застава та домашній арешт; скасування запобіжних заходів для осіб, які зобов'язані виконувати військовий обов'язок під час мобілізації, на особливий період; ухвалення рішення про затримання з метою приводу.

Щодо повноважень слідчого судді, зокрема обрання та продовження строків тримання під вартою, ухвалення рішення про затримання з метою приводу, законодавець здійснив «делегування» цих повноважень керівнику органу прокуратури, передбачивши виняток із загальних правил застосування запобіжних заходів, що встановлені національним законодавством, у положеннях статті 615 Кримінального процесуального кодексу України [6]. Такий підхід можна розглядати як прийнятний, враховуючи Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка дозволяє відступити в умовах воєнного стану від певних зобов'язань, як це визначено в статті 15 Конвенції [2].

Під час воєнного стану виникає низка проблем, пов'язаних із запобіжними заходами, особливо у зв'язку з фізичною відсутністю матеріалів кримінального провадження. В листі від 3 березня 2022 року Верховний Суд України зазначив загальний процесуальний підхід до оцінки відсутніх документів. У випадках, коли територіальну підслідність кримінальних правопорушень на етапі досудового розслідування змінено, а матеріали кримінальних проваджень не передано чи передано неповністю через воєнні дії, слідчий суддя (суд) під час вирішення питання про застосування (продовження) запобіжного заходу враховує всі наявні матеріали клопотання. У практиці можна спостерігати різні підходи до оцінки відсутніх документів, включаючи задоволення клопотання чи його відхилення з вказівкою на те, що застосований запобіжний захід розглядається як продовжений [5].

У сучасній судовій практиці воєнного часу важливе місце посідають рішення про продовження запобіжного заходу у формі тримання під вартою, які фактично часто ухвалюються автоматично. Протягом періоду воєнного стану реєстр судових рішень заповнюється двома категоріями – рішеннями про продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою та визнанням запобіжного заходу у формі тримання під вартою продовженим, що пов'язано із законодавчими змінами, внесеними до частини 6 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Оскільки суд не може забезпечити участь обвинуваченої особи у розгляді питання про продовження дії запобіжного заходу через збройну агресію РФ, то в цьому випадку застосовується положення частини 6 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до цього положення, при завершенні строку ухвали суду щодо тримання під вартою та неможливості суду розглядати питання про продовження цього строку у встановленому порядку, обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці [5].

Нормативне визначення можливості виключного вибору запобіжного заходу у виді тримання під вартою, яке міститься в статті 176 Кримінального процесуального кодексу України, а також автоматичне продовження термінів тримання під вартою, передбачене у частинах 5 та 6 статті 615 КПК України, виходять за межі національних та міжнародних стандартів щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

В умовах воєнного стану законодавець встановив особливості й щодо процедури зміни запобіжних заходів, що визначено у пунктах 5 та 6 статті 616 Кримінального процесуального кодексу. Ці зміни, зокрема, передбачають можливість переходу від запобіжного заходу у виді застави до особистого зобов'язання, а також зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту особистим зобов'язанням. Законодавчі нововведення, які дозволяють зміну запобіжних заходів, зокрема переходу від застави до особистого зобов'язання для подальшого використання застави з метою оборони України, є повністю обґрунтованими та вчасними.

Питання щодо заміни запобіжного заходу, а саме переходу від застави до особистого зобов'язання, розглядається слідчим суддею чи судом за відповідним клопотанням підозрюваного чи обвинуваченого відповідно до положень частини 5 статті 616 Кримінального процесуального кодексу. Проте це рішення ухвалюється лише у випадках, коли виконання умови є наявним – використання коштів, які були передані як застава, для внесення на спеціальні рахунки Національного банку з метою фінансування оборони України. Важливість ухвалення такого рішення в умовах воєнного стану підтверджена пунктом 10 листа Верховного Суду України «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 3.03.2022 № 1/0/2-2 [1].

Здійснивши унормування численних питань застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану, законодавець вирішив питання багатьох ситуацій, що виникали на практиці. Однак при цьому він залишив поза увагою деякі аспекти, такі як: а) більш деталізоване визначення повноважень прокурора в умовах воєнного стану; б) порядок продовження строків тримання під вартою в кримінальних провадженнях, де досудове розслідування було призупинено; в) аспекти, пов'язані зі скасуванням запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації; г) регулювання підстав для розгляду клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного в умовах проведення судових засідань за допомогою відеоконференцз'язку [6].

Отже, законодавчі зміни, введені протягом періоду воєнного стану в Україні, свідчать про необхідність регулювання низки питань, що виникли внаслідок воєнної агресії з боку РФ. З одного боку, деякі нововведення у кримінальному процесуальному законодавстві стосовно застосування запобіжних заходів є логічними, передбачуваними та необхідними. З іншого боку, частина цих змін виявляє значні недоліки, які вимагають подальших наукових досліджень та практичного аналізу для уточнення та вдосконалення.

1. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і Бізнес. Законодавство, влада, права людини*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html#:~:text=B%20умовах%20воєнного%20стану%20законодавець,арешту%20на%20особисте%20зобов'язання>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Михайленко В., Гловнюк І. Затримання особи та запобіжний захід в умовах воєнного стану. *Сайт про кримінальну юстицію простою і зрозумілою мовою – JustTalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zatrimannya-osobi-ta-zapobizhnyj-zahid-v-umovah-voennogo-stanu-tekstova-versiya>.

5. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/sudova-praktyka-z-pytan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovah-voennogo-stanu-2>

6. Fomina T. H., Rohalska V. V. Features of the application of preventive measures in the state of war. The russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. 2022. S. 1289–1297. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-162>